

Inklyuziv Ta'lim Umumta'lim Muassasalarida Tashkil Etiluvchi Uyg'un Ta'limdir

O'rmonjonova Nigora Shavkatbekovna¹

Anatatsiya: Ushbu maqolada Inklyuziv ta'lim nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlami (diskriminatsiyani) bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko'ra nogiron bo'lgan) o'smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umum ta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimi ekanligi bayon qilingan.

Kalit so'zlar: inklyuziya, inklyuziv, inklyuziv ta'lim, integratsiya, resurs, resurs pedagog.

Inklyuziv ta'lim – (inklyuziya – inglizcha inclusion- uyg'unlashish) hamkorlikdagi ta'lim bo'lib, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va samarali ta'lim sifatida tan olingan. Inklyuziv ta'lim (ingliz tilidan olingan bo'lib, inclusive, inclusion - uyg'unlashmoq, uyg'unlashtirish, qamrab olmoq, qamrab olish ma'nolarini bildiradi) nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlami (diskriminatsiyani) bartaraf etish, maxsus ta'limga muhtoj bolalar, (ayrim sabablarga ko'ra nogiron bo'lgan) o'smirlar rivojlanishida uchraydigan nuqsonlar yoki iqtisodiy qiyinchiliklardan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umum ta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. Inklyuziv ta'lim bu, shunday ta'lim-tarbiya jarayoni-ki, unda jismoniy, ruxiy, aqliy va boshqa muammolaridan qat'iy nazar barcha bolalar umumiy tarzda, o'z uyi va hududida, ehtiyojlariga mos barcha sharoitlar yaratilgan maktablarda, o'z tengqurlari bilan birga ta'lim olishi demakdir.

Inklyuziv ta'limning maqsadi: Alohida ehtiyojli bolalarning imkoniyatlaridan kelib chiqib, umumta'lim muassasalarida to'laqonli ta'lim olishlarini ta'minlash, ta'lim muassasalarida har bir bola uchun zaruriy shart-sharoitlarni yaratishdir.

Inklyuziv ta'lim tizimida quyidagi vazifalarni hal etish talab etiladi:

- talim muassasasida imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarning bilim olishlari uchun zaruriy psixologik-pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratish;
- ularning imkoniyatiga yo'naltirilgan umumta'lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruhiy va ijtimoiy moslashtirishni amalga oshirish;
- o'quvchilarning ta'limdagi teng huquqliligini kafolatlash; jamiyatning va oilaning faol ishtirokida nogiron va sog'lom bolalarning ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiy hayotga erta moslashtirish; imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarni oilalardan ajramagan holda yashash huquqini ro'yobga chiqarish;
- jamiyatda imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarga nisbatan do'storm va mehr-muhabbat munosabatini shakllantirish.

Inklyuziv ta'lim siyosati turli xil ehtiyojli bolalarning ta'lim olishini qo'llab-quvvatlaydi, va yutuqlarga erishishiga yordam beradi hamda yaxshi hayot qurishiga imkon yaratadi. Inklyuziv ta'lim umumta'lim jarayonini rivojlantiradi va barcha bolalarga mos bo'lgan ta'limni joriy qiladi. Imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim olishiga oid qo'shimcha moslamalarni tashkil qilib, qulay sharoit yaratadi. Inklyuziv ta'lim turli xil ehtiyojli bolalarning ta'lim olishiga qaratilgan metodologiyani rivojlantirishga harakat qiladi. Inklyuziv ta'lim turli xil ehtiyojlarni qondirishga qaratilgan ixcham turdagi dars berishga yondashadigan ta'limni ishlab chiqishni amalga oshiradi. Agarda inklyuziv ta'limni tatbiq etishda dars berish, o'qitish bir muncha samarali va unumli bo'lsa, bu nafaqat imkoniyati cheklangan bolalar balki barcha bolalar uchun foydali boladi. Inklyuziv ta'lim maktablari bolalarning bilim olishi uchun shaxsiy huquqlarini himoyalaydi. Bunday yondashuv diskriminatsiyani bartaraf etadi, kamaytiradi. Imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim-tarbiyasi masalasi bugungi kunda eng dolzarb masalalar sirasiga aylanib bormoqda. Maxsus ta'lim imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta'lim tizimi sifatida rivojlangan. Ushbu ta'lim imkoniyati cheklangan bolalarning ehtiyojlarini umumta'lim muassasalarida qondirib bo'lmaydi degan taxminlar asosida qurilgan. Maxsus ta'lim butun dunyoda maktab yoki intemat shaklida, shuningdek umumta'lim maktablarining uncha katta bo'lmagan qismi sifatida faoliyat yuritadi. Imkoniyati cheklangan bolalarning maxsus ta'lim tizimida o'qitilishi ularning maktabni tugatgach ijtimoiy jamiyatga moslashib ketishlarini qiyinlashtiradi. Shuningdek, ularning o'z oilasidan uzoqda bo'lishga majbur qiladi. Bu toifa bolalar boqimandalikka o'rganib qoladilar, o'z-o'ziga xizmat qilishlarida qiyinchiliklarga duch keladilar. Bundan tashqari juda ko'plab maxsus ehtiyojli bolalar ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar.

¹ Xalq ta'limi boshqarmasi tasarrufidagi 13-aqli zaif bolalar uchun ixtisoslashtirilgan davlat ta'lim muassasasi (maktab-internati) o'qituvchisi

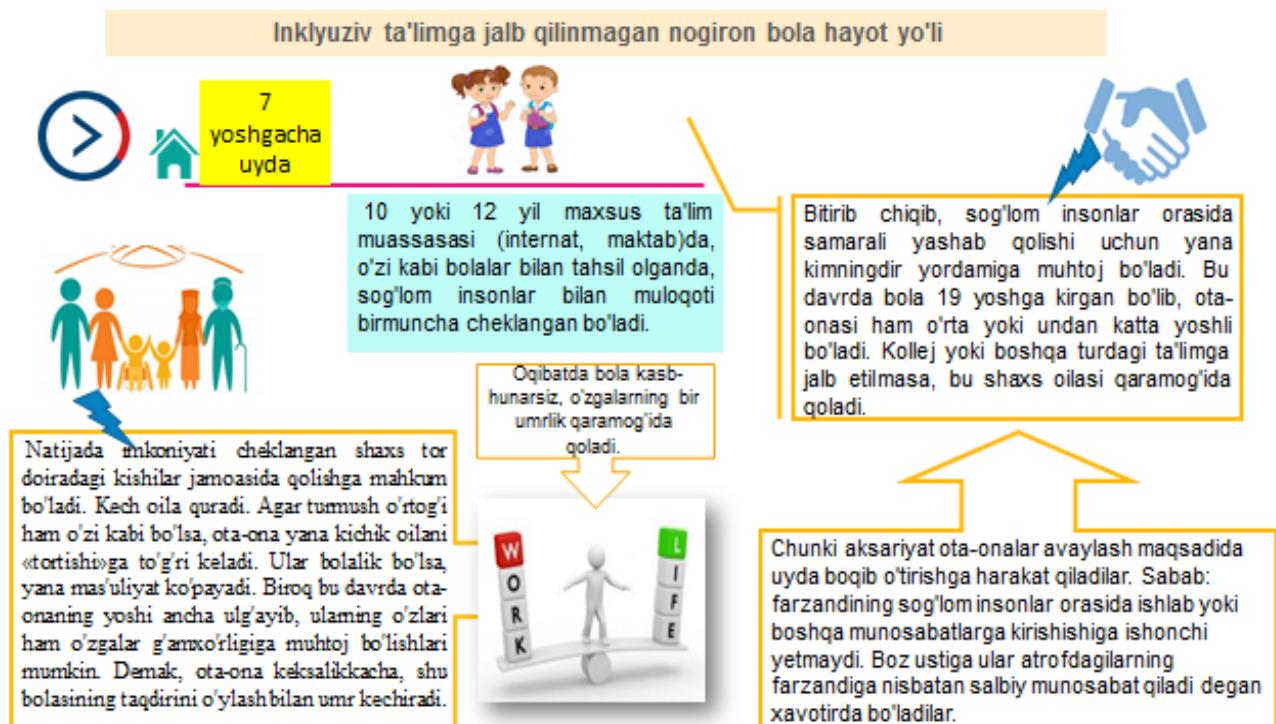
Hozirgi kunda mamlakatimizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyati, nuqson xususiyatlari va qobiliyatlariga ko'ra maxsus yoki umumta'lim tizimida ta'lim olishini amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim siyosati faol amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1992 yil), Nogironlarni ijtimoiy himoya qilish to'g'risida"gi Qonun (1991 yil), Ta'lim to'g'risidagi" Qonun „Bola huquqlari kafolatlari to'g'risida" gi Qonun (2008 yil), „Nogironligi bo'lgan shaxslarni davlat tomonidan qo'llab quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5270- farmon (2017 yil), „Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasi to'g'risida"gi PF-5712- farmon (2019 yil), PQ-4860-sonli „Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari "to'g'risidagi qonunlar ishlab chiqilgan.

Inklyuziv ta'limning huquqiy-me'yoriy asoslari haqida fikr yuritsak xorijiy davlatlarda „Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948 yil), „Bolalar huquqlari to'g'risida"gi konventsiya (1989 yil), „Nogironlar huquqlari to'g'risida" gi deklaratsiya (1975 yil), „Ta'lim hamma uchun" umumjahon deklaratsiyasi (1990 yil), Salamanka Bayonoti (1994 yil), Dakar deklaratsiyasi (2000 yil), «Ta'lim-2030» - Inchxon Deklaratsiyalarida belgilab qo'yilgan. Shuningdek, «Salamanka deklaratsiyasi»ga muvofiq, har bir o'quvchining tafovut, xususiyatlarini qo'llab-quvvatlovchi va ma'qullovchi islohot sifatida qarashadi. Uning maqsadi, jinsi, irqi, madaniyati, ijtimoiy millati, dini, individual imkoniyat va qobiliyatidagi tafovutlar oqibatida yuzaga keladigan ijtimoiy segregatsiyaga yo'l qo'ymaslikdir. Biroq bu kontsepsiya universal foydalanish uchun yaroqsiz bo'lib chiqdi. Dunyo bo'yicha maktablarda inklyuziyaga ko'pincha umumta'lim maktablarida nogironlarni o'zlarining tengdoshlari bilan birga ta'lim olish deb qaraladi. Biroq inklyuziv ta'limning mazmun-mohiyati to'g'risidagi bilim va ma'lumotlar hali jamiyatda yetarli emas. «Inklyuziv» va «integratsiyalashgan» atamaları ko'pincha bir xil ma'noda ishlatiladi. Nogiron bolani oddiy sharoitga moslashtirish integratsiyaga qarab qo'yilgan birinchi qadamdir. Imkoniyati cheklangan bolalarning umumta'lim muassasalari tarkibiga qamrab olinishi jahon miqyosida «inklyuziv» yoki «integratsion» ta'lim atamaları bilan ataladi. Integratsiyalashgan ta'lim bu - diqqat markazida bolaning aynan maktabga kelib-ketish muammosi turgan, maxsus ehtiyojli bolaning maktab ta'limiga qamrab olishdir. Integratsiyalashgan ta'limda bolaga alohida yordamga nuhtoj shaxs sifatida qaraladi. Ushbu ta'lim tizimning quyidagi shakllari mavjud:

Jismoniy integratsiya. Integratsiyaning bu shakli nogiron va nogiron bolmagan bolalar o'rtasidagi jismoniy farqni kamaytirishga qaratilgan. Oddiy maktab bilan yomna-yon joyda nogiron bolalar uchun maxsus bo'lim yoki sinf tashkil qilish mumkin.

Funksional integratsiya. Bu shakl nogiron va nogiron bo'lmagan bolalar o'rtasidagi funksional muammolarni kamaytirishga qaratilgan.

Ijtimoiy integratsiya. Integratsiyaning bu shakli ijtimoiy muammolarni kamaytirishga qaratilgan va u nogiron hamda nogiron bo'lmagan bolalar o'rtasidagi o'zaro aloqani qo'llab-quvvatlaydi.

Inklyuziv ta'lim tamoyillari:

- Eng muhim tamoyil- insonparvarlik
- Shaxsga yo'nalganlik har bir o'quvchining ehtiyoji, qiziqishiga mos tashkil etilishi.
- Tabaqalashgan yondashuv – ta'lim jarayonida o'quv topshiriqlarining har bir bola imkoniyatiga moslashtirilishi.

- Individual yondashuv- alohida ehtiyojli har bir bolaning ehtiyojiga qarab, yakka tartibda ish olib borish.
- Hamkorlikda ishlash - dars jarayonida interfaol ravishda guruhlarda ishlash orqali sinfdoshlaridan o'rganishi, ularga o'z fikrini bildirib rag'bat olishi

Maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim sharoitida o'qitish maktablararo qatnab yuruvchi o'qituvchi, ya'ni, resurs o'qituvchi faoliyatini talab etadi. Inklyuziv ta'lim amaliyotida maktablararo qatnab yuruvchi o'qituvchi va oddiy sinf o'qituvchisining hamjihatlikdagi harakatlari orqali amalga oshirilishi mumkin. Ba'zi sinflarda bolani ma'lum bir vaqtga sinfdan ajratib olish kerak bo'lishi mumkin. Hamma vaqt resurs o'qituvchi sinf o'qituvchisi bilan birgalikda faoliyat ko'rsatishi va maxsus ta'lim sohasida mutaxassislikka ega bo'lishi talab qilinadi. Maktablararo qatnab yuruvchi resurs pedagog nogiron bolalarni ular uchun zarur bo'lgan qo'llanmalar, jihozlar bilan ta'minlaydi, homiyalar topadi, imkoniyati cheklangan bolalar, sog'lom bolalar hamda sinf o'qituvchisi o'rtasidagi mustahkam aloqani o'rnatadi, ota-onalar, bolalar, oddiy sinf o'qituvchilari va maktab ma'muriyatiga maslahatlar beradi. Resurs o'qituvchi faoliyatidan ko'zlangan asosiy maqsad: umumta'lim muassasalarida ta'lim olayotgan maxsus ta'limga muhtoj o'quvchilar va ularning o'qituvchilariga yordam ko'rsatishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб – интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил якунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисдаги Ўзбекистон републикаси президентининг нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январ, № 11.
2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга кураимиз. “Ўзбекистон” 2017.
3. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. “Ўзбекистон” 2016.
4. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш юрт тараққиёти ва Халқ фаровонлиги гарови.-Тошкент, Ўзбекистон,2017.-48б.
5. Р.Ш.Шомахмудова “Махсус ва инклюзив таълим” услубий қўлланма. Тошкент 2011 й.
6. Аюпова Ю.Коррекцион педагогика. -Т.: Ўзбекистон файласуфлар миллий жамияти, 2007.
7. Мўминова Л.Р Инклюзив таълим. Дастур. Т., 2014
8. Халқ таълими тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси